

ANA-MARIA VELTER, *Transilvania în secolele V–XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul carpatic, secolele V–XII*, Editura Paideia, București, 2002, 489 p.+ 14 pl.

Autoarea lucrării a cărei prezentare face obiectul rândurilor de mai jos, Ana-Maria Velter, cercetătoare la Muzeul Național de Istorie a României din București, s-a afirmat în anii din urmă în numismatica românească prin câteva studii rigurose întocmite, ce prospectează diverse aspecte ale circulației monetare din spațiul transilvănean în a doua jumătate a mileniului I și în prima parte a celui următor, avându-se în vedere piese emise în Imperiul bizantin, în Regatul maghiar și în statele central-europene. Dintre aceste studii, cel publicat în „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, 39, 1988, 3, intitulat *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V–XII în bazinul carpatic (cu o privire specială asupra teritoriului României)*, prefigurează ca tematică și ca diapazon temporal și spațial conținutul prezentei monografii, reliefând preocupări îndelungate și statornice în direcția subiectului ales. De altfel, această temă extrem de vastă, ce ar fi putut constitui substanța a două sau chiar trei lucrări de anvergură, nici nu ar fi devenit abordabilă fără prelungi și obstinate eforturi.

Nu-i mai puțin adevărat însă că studierea concomitentă atât a circulației monedei bizantine, cât și a celei ungherești și central-europene este de natură să ofere o imagine mult mai complexă asupra fenomenelor de ordin economic pe plan sincron și diacronic, exteriorizate în spațiul intracarpatic și în extremitatea estică a Câmpiei Tisei. În ceea ce privește arealul avut în vedere, considerăm – în consonanță cu studiile geografice – că nu este potrivită folosirea conceptului de „bazin carpatic” (*Karpatenbecken*), aflat în uz cu prioritate în istoriografia ungară și germană, adoptat pentru a sugera o congruență între factorul geografic și cel istoric, în sensul că așa-numitul „bazin carpatic” corespunde în mare cu teritoriul Ungariei arpadiene și angevine. Este cât se poate de evident că interiorul arcului carpatic, adică Transilvania propriu-zisă, îmbracă în toate privințele alte trăsături în ceea ce privește relieful, clima, vegetația și rețeaua hidrografică decât Câmpia Dunării Mijlocii, neputând fi vorba în nici un chip de o unitate geografică comună a lor.

Ana-Maria Velter și-a alcătuit volumul monografic – inițial teză de doctorat, susținută în cadrul Facultății de Istorie a Universității din București, la 7 noiembrie 1997, și pregătită sub coordonarea prof. dr. Constantin Preda –

pe baza unui eșafodaj documentar masiv, reprezentat de repertoriul tuturor monedelor și al vestigiilor arheologice din zona investigată, travaliu de mare minuțiozitate și, totodată, de reală utilitate, care oferă posibilitatea verificării operative a concluziilor. Acest demers a obligat-o să parcurgă o vastă literatură de specialitate – românească și străină – și să examineze colecțiile a numeroase muzee, din acest punct de vedere lucrarea sa constituind un adevărat model de tenacitate și profesionalism.

Un alt element remarcabil al sintezei este apelul consecvent la metodologia graficelor și a cartografiei. Cea dintâi a permis cuantificarea diverselor realități numismatice, iar hărțile cu răspândirea tipurilor monetare s-au dovedit grăitoare pentru dinamica circulației lor. Recurgându-se permanent la figurările cartografice, a fost găsit un suport sugestiv în sprijinul afirmațiilor din text.

Sesizând că anumite procese depășesc perimetrul geografic ales pentru investigații, autoarea a considerat util să-și extindă aria cercetărilor asupra teritoriului actual al Ungariei, Slovaciei și al nordului Serbiei, ceea ce a conferit greutate concluziilor sale. Este evident un factor pozitiv că s-a tins să se depășească încorsetarea obsesivă a hotarelor actuale ale țării în soluționarea unor fenomene manifestate în teritorii mult mai ample.

Ca manieră de lucru, Ana-Maria Velter nu s-a concentrat exclusiv în direcția problemelor decurgând strict din analiza materialului numismatic, ci a stăruit în unele cazuri în mod detaliat asupra cadrului etno-demografic și al contextului politic în care s-au exteriorizat procesele de ordin economic. În acest scop, s-au investigat cu acribie atât izvoarele istorice, cât și – mai cu seamă – cele arheologice, astfel că s-a evitat o eventuală tentă tributară față de punctele de vedere străine.

În partea sa de început, lucrarea cuprinde un excurs asupra izvoarelor și un altul asupra istoricului cercetărilor. Acesta din urmă ni se pare extrem de binevenit prin faptul că prezintă o serie de informații mai puțin cunoscute, ce ar putea constitui un capitol de substanță al unei viitoare ample sinteze privind istoria numismatice românești, a cărei lipsă este resimțită în plin. Structurarea sintezei în capitole și subcapitole s-a făcut pornindu-se de la ideea directoare a autoarei,

potrivit căreia circulația monedelor bizantine în Transilvania ar reprezenta un element de continuitate și de permanență, spre deosebire de penetrația monedelor maghiare, secundată aleatoriu de cea a pieselor islamice și central-europene, care s-ar datora noii ambianțe demografice și politice de la Dunărea Mijlocie, statornicită prin migrarea ungarilor din spațiul pontocaspic în Câmpia Pannonică.

Anvergura demersului, extrem de ambițios și cu adevărat meritoriu, nu a ferit-o însă pe autoarea de anumite capcane, astfel că în aprecierile formulate s-au strecurat inerente inadvertențe, pe care suntem datori să le semnalăm, între altele și pentru a împiedica proliferarea lor: tratatul de geografie al persanului Gardizi nu amintește de ducele Gelu și de țara sa (p. 17), atestată doar de Notarul anonim al regelui Bela; Ebulgazi/Abulgazi, originar de la Hiva din Asia Centrală, nu aparține cronisticii otomane (p. 17), el redactându-și opera în limba ciagatai; găsim neadekvate conceptele de „cultură Alba Iulia-Dridu” (p. 66-67) sau „Dridu-Alba Iulia” (p. 59) („Alba Iulia” fiind doar o variantă regională a culturii „Dridu”), precum și de „cultură Alba Iulia-Ipotești-Cândești-Dridu” (p. 161) („Ipotești-Cândești” fiind un aspect cultural anterior, cu trăsături proprii); numele călătorului evreu Ibrahim ibn Iakub (p. 17, 80, 128) este preferabil să fie redat în forma Abraham Iakobson și nu în cea arabizată; aserțiunea potrivit căreia „patria primitivă” a ungarilor s-ar fi aflat între Munții Altaï și nordul Iranului (p. 113) nu mai întrunește în prezent adeziunea specialiștilor, aceștia optând pentru localizarea ținuturilor lor de obârșie în preajma versanților Munților Ural; *Magna Hungaria* nu se plasa în Levedia, între Volga Inferioară și Marea de Azov (p. 113), ci la nord-est, spre cursul mijlociu al Volgăi; sabia nu era cătuși de puțin „o armă rară la maghiarimea din prima jumătate a secolului al X-lea” (p. 115-116): de-abia după câteva decenii de la stabilirea în Câmpia Pannonică, ca urmare a asimilării modelelor occidentale, încep să fie adoptate și spadele de tip carolingian; nici Ludovic de Provence și nici Berengar de Friuli nu au avut calitatea de împărați „romano-germani” (p. 135), constituirea Sfântului Imperiu roman „de națiune germană” – în anul 962 – fiind opera lui Otto I cel Mare; mozaismul n-a devenit „religie dominantă” pentru toți chazarii (p. 126, nota 350), ci doar pentru elita lor politică; celebra așezare vikingă de la Haithabu (a cărei nume a fost redat eronat Heithabu – p. 119, 166, 170) nu se află în Danemarca (p. 166), ci în landul Schleswig-Holstein din Germania; bogatul tezaur de monede cufice din colecția Muzeului Național Ungar nu a fost recuperat în 1905 (p. 124, 324), ci cu un an înainte și nu provine – așa cum s-a acreditat în literatura veche de specialitate – de la Hust (Husz) (p. 124-125, 128-129, 324), ci dintr-o localitate neidentificată din fostul comitat al Maramureșului; nominalizarea celor care i-au dedicat recent o micromonografie trebuia făcută în ordinea decisă de aceștia, adică A.V. Fomin și L. Kovács, și nu

invers (p. 125, 234); nu există nici o mărturie scrisă din care ar rezulta pătrunderea unui al doilea val de unguri din Atelkuzu în Pannonia prin 901-905 (p. 115); pericolul peceneg pentru Transilvania după mijlocul secolului al XI-lea nu trebuie supralicitat (p. 159-162), pentru că cea mai mare parte a turancilor trecuse atunci în Imperiul bizantin, astfel că numărul celor rămași la nordul Dunării nu era prea mare; circulația „bizanților” și echivalența cu „40 de dinari” a fost instituită – potrivit informațiilor lui Simon de Keza – nu de Bela III (p. 195), ci de Bela I etc.

Lucrarea este însoțită de un indice (p. 255-263), care este nu numai onomastic și toponimic, ci și tematic, ceea ce este binevenit. Ne întrebăm însă de ce acesta nu a fost plasat la sfârșitul volumului, precum se obișnuiește pretutindeni, ci înaintea repertoriului, ale cărui date evident că au fost ignorate? Indicele are din păcate numeroase omisiuni, uneori chiar a numelor proprii frecvent menționate în text: Alba Iulia, Arad, Bjelo-Brdo, Cenad, Cluj, Dăbâca, Hust, Iugoslavia (transcris consecvent în text Iugoslavia, ca în perioada interbelică!), Ucraina etc. Lăsându-se probabil numai pe seama calculatorului misiunea de a ordona termenii, unele nume au fost dispuse într-o înșiruire nefirească. Astfel, Alexius III este succedat de Alexius II și I, la fel cum se constată și în cazul lui Bela III, Ștefan III (succedați de Bela II și I și, respectiv, de Ștefan II și I) etc.!

Pentru ca cititorul străin să aibă acces la concluziile cuprinzătoare sale monografiei, autoarea a însoțit-o cu un amplu rezumat în germană (p. 265-286), opțiune pe deplin inspirată, întrucât o foarte mare parte a literaturii de specialitate aferentă problematicii abordate în lucrare se compune din lucrări publicate în limba germană, indiferent de locul de apariție. Traducătorii rezumatului – Romanita Constantinescu și Ștefan Moosdorf – se dovedesc riguroși în munca întreprinsă, dar pe alocuri transpare totuși o parțială nefamiliarizare cu terminologia de specialitate. Astfel, spre exemplu, pentru sintagma „cucerirea patriei” s-a optat pentru forma *Heimat Eroberung* (p. 275, 278, 279) și nu pentru cea consacrată de *Landnahme* și, în mod ciudat, numele împăraților bizantini și cele ale regilor unguri s-au redat în grafie românească (Constantin, Ioan, Ladislau, Leon, Ștefan) în loc de cea germană (Konstantin, Johannes, Ladislaus, Leo, Stephan).

Desigur că asemenea imperfecțiuni, confuzii și omisiuni sunt aproape firești și de neevitat într-o lucrare de sute de pagini, cu un conținut atât de dens, înțesat de amănunte diverse, ca cea la care ne referim. De altfel, ele nu afectează firul ideilor precumpănitoare și nu perturbă certa sa valoare de ansamblu.

Volumul Anei-Maria Velter înmagazinează un imens volum de muncă, constând nu numai din repertorierea și valorificarea materialului numismatic și arheologic, ci și din interpretări nuanțate, facilitate și de deplina familiarizare cu o literatură de specialitate impresionantă. Menționăm în acest sens că numai simpla sa înșiruire a

necesitat nu mai puțin de 39 de pagini. La această listă bibliografică, cu adevărat luxuriantă, ne permitem să adăugăm doar câteva titluri ce ar putea fi consultate cu folos: V.V. Kropotkin, *Novye nahodki sasanidskih i kufičeskih monet v Vostočnoj Evrope*, în *Numizmatika i epigrafica*, IX, 1971, p. 76-97; C. Bálint, *Einige Fragen des Dirhem-Verkehrs in Europa*, în *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXXIII, 1981, 1-4, p. 105-131; M. Schultze-Dörrlamm, *Untersuchungen zur Herkunft der Ungarn zum Beginn ihrer Landnahme im Karpatenbecken*, în *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz*, 35, 1988, p. 373-478; A.G. Muhamadiev, *Drevnie monety Povolž'ia*, Kazan, 1990; I.-A. Pop, *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV*, Cluj-Napoca, 1996; L. Kovács, *A kora Árkad-kori magyar pénzverésről*, Budapesta, 1997; D. Țeicu, *Banatul montan în evul mediu*, Timișoara, 1998; A. Nazmi, *Commercial relations between Arabs and Slavs (9th-11th centuries)*, Varșovia, 1998.

Pe lângă temeinicia documentării, lucrarea se remarcă prin argumentări logice și coerente. Autoarea face dovada unui ascuțit spirit critic, polemizând adesea cu colegii de breaslă din țară sau străinătate în legătură cu

diverse chestiuni litigioase. Materialul ilustrativ (hărți, tabele, grafice) inserat în text este de bună calitate și cât se poate de sugestiv. Binevenite sunt și cele 14 planșe de la sfârșitul volumului, la care însă s-ar fi impus – exceptând bineînțeles cazurile în care se publică materiale inedite – să se indice autorul și lucrarea de unde au fost reproduse, pentru că nu numai paternitatea ideilor are relevanță. În două din respectivele planșe (4 și 14) sunt figurate câteva din principalele tipuri monetare bizantine și arpadiene cu care s-a operat frecvent în text, idee oportună prin faptul că acestea sunt mai puțin cunoscute în afara cercurilor restrânse de specialiști.

Abordând aspecte care până în prezent au reținut în mai mică măsură atenția numismaților români, autoarea s-a confruntat cu numeroase dificultăți. Cu toate acestea, ea a reușit să ofere rezolvări judicioase pentru cele mai multe din problemele dezbătute, grație competenței și acribiei cu care a înțeles să-și întocmească lucrarea, ce reprezintă fără îndoială una din cele mai remarcabile realizări ale numismaticii noastre medievale din ultimele decenii.

VICTOR SPINEI